

Landesbibliothek Oldenburg

Digitalisierung von Drucken

**Christophori Cellarii Compendium Antiquitatum
Romanorum**

Cellarius, Christoph

Halae Magdeburgicae, 1774

VD18 10161015

Sect. II. De Statu Hominum Diverso Apud Romanos.

urn:nbn:de:gbv:45:1-17085

dignitas erat, quod plebiscita legibus proprie dictis & senatus decretis lege hortensia sunt æquiparata, de quibus supra diximus. Accessit, quod summum est, prouocatio ad populum contra senatum, aut maiores magistratus, vbi *populi* nomine potissimum plebs significatur; equestri tamen ordine non excluso. Vide exemplum apud LIVIUM *lib. II. cap. 56. seq.* Impetratum etiam, ut LIVIUS *codem libro cap. 56. & 58.* habet, ut tributis comitiis, id est, sine patribus, tribuni plebis crearentur,

§. IV.

Non ergo plebeius ordo tantum viles homines, aut opifices continebat, sed magnos quoque & præstantes viros; cuius ordinis duo erant summa præsidia, prouocatio ad populum & tribunatus plebis, quem etiam imperatores seu cæsares omnes propter summam potestatem in se receperunt.

SECT. II.

DE STATV HOMINVM DIVERSO
APVD ROMANOS.

CAP. I.

DE STATV LIBERORVM.

§. I.

STATVM hominum iureconsulti vocant, quando

alii, ad quos SVETONIUS *vit. Aug. cap. II.* pertinet, Tarquinium Priscum nominant. Eo tempore, quo Spurius Mælius ob adfectatam nimiam potestatem casus est, plebem ad senatum admissam esse, ex LIVIO *lib. IV. cap. 15.* quidem liquet; sed iam ante Mælium idem factitatum esse, probabile viderur: conf. IO. SAR. ZAMOSCIVM *de senat. Rom. lib. I. cap. 6.*

Sect. II. de stat. hom. diu. apud Rom. 407

do homines iure ciuili & gentium in liberos & seruos diuiduntur. Liberi autem vel *ingenui* sunt, vel *libertini*. Vide de his & quæ sequuntur *Pandect. tot. tit. de statu hominum*, & *Institut. lib. I. de iure personarum, de ingenuis, de libertinis*.

§. II.

Ingenui sunt liberis nati parentibus, & hi tam liberis & libertinis certo respectu, quam in totum seruis opponuntur. c)

§. III.

Liberti sunt e seruitute manumissi; manumissione autem, vt in §. III. *Institut. de libertinis* est, modo maiorem & iustam libertatem adsequebantur, fiebantque ciues romani; modo minorem, vt tantum latini iuris essent: infimæ autem conditionis erant, qui *dediticii* dicebantur. Cessarunt deinde pedetentim posteriores ordines, & primus, qui libertatem dabat & ciuitatem romanam, maxime frequentabatur. Ad hanc autem non peruenire poterant, nisi publica auctoritate, vel prætoris in vrbe, vel proprætoris, aut proconsulis extra urbem. Atque hæc dicebatur *manumissio per vindictam*, hoc est, virgam, quam magistratus capiti eius, qui manumittebatur, inferebat. Ceteri

Cc 4

or-

e) Ii, qui modo iniusto in seruitutem venerant, quando postea manumittebantur, non pro libertis, sed pro ingenuis putabantur. Quapropter filii, a patribus in seruitutem venditi, vt & in seruitute non penitus iura ciuitatis amittebant, ita & manumissi iura ingenuitatis recuperabant: conf. IO. GOTTL. HEINECCIUM *Synt. ant. Rom. iurisprud. illustrant. lib. I. tit. V. §. 1. p. 99.*

ordines libertorum inter amicos manumitti poterant, eoque peruenire ad ius latinum, aut conditionem dediticiorum. Vide de hac re, quæ notauimus ad *PLINIVM lib. VII. ep. 16. num. 4. d)*

§. IV.

d) Variis modis manumissiones fieri apud veteres solebant:

I) *Per censum*, quum consensu ac iussu domini tabulis censualibus nomina eorum inscriberentur. *VLEPIANVS fragm. p. 564: censu mittebantur, inquit, qui lustrabili censu Romæ, iussu dominorum, inter ciues Romanos censum profitebantur.* Consuetudo hæc, seruos isto modo manumittendi, sub Tiberii imperio desisse videtur, quare & in *corpore iuris* manumissionis per censum haud facta est mentio.

II) *Per vindictam*, qua in vrbe a consule & prætore, in prouincijs autem a proconsule seruus manumittebatur, in memoriam coniurationis Brutorum aliorumque iuuenum, post reges expulsos, conflata, quam, teste *LIVIO lib. II. cap. 5. Vindicius, Vitelliorum seruus, ad senatum detulerat, & loco præmii, ciuitatis ac libertatis iura accaperat.* Quapropter consules, statim vt consulatum adgredebantur, memoriam manumissionis huius celebrare & manumissiones quorundam seruorum expedire solebant: conf. *PETR. FABER lib. I. semestr. cap. vlt. p. 194. GVILIELM. A LOON de manumiss. lib. I. cap. 1. §. 2. CAROL. SIGONIVS de ant. iur. ciu. Rom. lib. I. cap. 6. IAC. SIRMONDVS ad Sidonium p. 193. & IO. GOTTL. HEINECCIUS synt. ant. Rom. lib. I. tit. 4. §. 5. p. 101.* Seruus coram consule a domino in gyrum circumagebatur, ad indicandum, eum iam esse liberum, ac, quo vellet, abire posse: vid. *PERSIVM sat. V. v. 75, seq. & SENECAM epist. VIII.* Inter vertendum alapa seruo infligebatur, vt *ISIDORVS lib. IX. cap. 4. & imprimis CLAVDIANVS de IV. consul. Honor. v. 611. p. 233.*
do-

§. IV.

Libertini sunt libertorum filii. Atque olim sic distinguebantur, ut libertus esset, qui seruierat,

Cc 5

post

docent, & tum his verbis dominus seruum e manu mittebat: *hunc hominem liberum esse volo*. His peractis, licet caput serui virgula, *vindictæ* nomen habente, ter aut quater verberabat, auctoribus *IUVENALI sat. V. v. III.* *HORATIO lib. II. sat. 7. v. 76.* & *PERSIO sat. V. v. 88.* seruus vero in templum Feroniæ deducebatur, ut ibi pileum, libertatis signum, acciperet & capillus eius detonderetur, cuius rei *PLAVTVS amphitr. act. I. scen. I. v. 306.* mentionem facit: adde *BARNAB. BRISSONIVM de formul. lib. VIII. p. 724.* *PETR. FABRVM & GVIL. A LOON locis indicatis: IAC. DALECHAMPIVM not. ad Plin. lib. II. cap. 55.* *SOLERIVM de pileo p. 220.* aliosque. Manumissi serui nomen in acta referebatur, addita manumissionis causa, ut ex *PLAVTO pers. act. IV. scen. 3. v. 14.* & *TERENTIO adelph. act. V. scen. 9. v. 3.* colligi potest. Ipsi vero adsumebant etiam prænomen, nomenque patroni suo addebant. A patronis etiam veste alba atque annulo donabantur.

III) *Per testamentum*, per quod dominus his verbis seruo libertatem conciliabat: *dauus seruus meus liber esto*, idque ex legibus *XII. tabularum*, quæ *CICERO ad Herenn. lib. I. cap. 13.* ita exhibet: *lex paterfamilias uti super familia pecuniæ sua legasset; ita ius esto*. De triplici hac seruum manumittendi ratione agit *BOETHIVS ad topic. Ciceron. p. 271*; de formulis vero, in manumissione adhibitis, *LETR. FRANC. CHIFFLETIVS in quat. opusc. p. 230.* & *BARN. BRISSONIVS de formul. lib. VIII. p. 724.*

Postea & alii manumissionis modi in usum adducebantur, quales fuerunt:

I) *Per*

post manumissus; libertini autem a libertis geniti.
SVETONIUS in Claudio cap. XXIV. Postea autem
causa

I) *Per epistolam*, absenti seruo a domino missam, per quam dominus seruo permittebat, vt liber viueret.

II) *Per amicos*, quos dominus conuocabat, ac iis praesentibus seruum manumittebat.

III) *Per conuiuia*, quae dominus instituebat, & seruum, libertatis dandae causa, simul accumbere iubebat. Necessse erat, pro Iustiniani instituto, vt quinque amici, tanquam testes, praesentes essent: lege DESIDER. HERALDVM ad *Martial. epigr. IX. p. 89.* & PETR. BURMANNVM de *iur. annulor. aureor. p. 2.* Ii, qui tribus his modis manumittebantur, non plebnum ciuitatis, sed Latinorum tantum ius adipiscebantur. Antiquissimis temporibus quidem omnes manumissi serui ciuitatis iuribus fruebantur; quoniam autem seruorum manumissorum numerus magis crescebat; inde vero ciuitas scelestissimorum hominum coluue onerabatur, anno urbis conditae DCCLXXI. M. Iunio Silano & L. Iunio Norbano Balbo consulibus constitutum est, vt qui per epistolam aut amicos manumitterentur, non ciuitatis, sed Latinorum iura obtinerent. Sic etiam, ne eximia ciuium Romanorum priuilegia facinorosis concederentur, sub Augusto lege Sentia cautum est, ne serui, sceleris causa publice puniti, obrepta a dominis libertate, meliori fruerentur conditione, quam dedititii. Serui *dedititii* infimum inter libertos occupant locum. Destituti erant iure commerciorum & mancipationum; nec testamentum facere, nec hereditatis participes fieri poterant. Tres igitur libertorum fuerunt classes. *Alii* ciuitatis ius nanciscebantur: *alii* Latinorum priuilegia obtinebant, *Latini Iuniani* dicti; hique & nonnumquam ab imperatoribus quiritium iura impetrabant: & *alii* denique erant liberti *dedititii*, quorum conditio, vt iam indica-

caesarum temporibus saepe & plerumque in iure Romano, qui liberti dicendi essent, etiam vocantur *libertini*. Sic SVETONIVS in *Augusto cap. XXV.* libertinos milites vocat, qui erant ex seruis facti liberti, siue manumissi.

§. V.

Libertas autem a seruis impetrabatur propter merita & fidelem seruitutem. Vt vero in aliis rebus omnibus accedit abusus; ita in hac causa etiam factum saepe, ut serui pecunia, vndecumque collecta, libertatem a domino redimerent, quamuis nullis insignes essent meritis, e) de quo conqueritur DIONYSIVS *Halicarnassens lib. IV. p. 227.* Quamuis autem plenam ciuitatem liberti adsecuti essent, magisque eorum filii; tamen aliquid inter-

erat

vi, omnium miserrima fuit, & eo praecipue quidem nomine, quia ipsis omnis spes, ciuium Romanorum vel Latinorum iura consequendi, ablata & erepta erat. Antonini Caracallae notissima illa constitutio, qua omnibus, in orbe Romano degentibus, ciuitatis iura dabantur, ad ingenuos solum, non ad liberos extensa fuit; ut recte obseruat EZECH. SPANHEMIVS *orb. Rom. exerc. II. cap. 5.* Iustinianus primus fuit, qui discrimen inter liberos & ingenuos sustulit.

De manumissione eiusque variis ritibus ac speciebus videndi sunt: AVG. POLITIANVS *misc. cap. XXXIV.* IO. BAPT. COTELERIVS *tom. I. patr. apostol. p. 105.* THOM. CRENIUS *tom. I. animadu. historico-philolog. p. 84.* CAROL. SIGONIVS *de ant. iur. ciu. Rom. lib. I. cap. 6.* IO. GOTTL. HEINECCIUS *syn. ant. Rom. iurisprud. illustr. lib. I. tit. 4. p. 99. seq.*

e) Vide FRIDER. LINDENBROGIVM *ad codicem legum antiquar. p. 1464.*

erat discriminis, ut hi non in rusticas tribus reciperentur, sed tantum in quatuor urbanas; nec in senatum legi poterant, nisi post aliquot generationes. Sic SVETONIVS de Claudio cap. XXIV: *latum clauum*, inquit, *quamuis initio adfirmasset non lecturum senatorem, nisi ciuis romani abnepotem, etiam libertini filio tribuit; sed sub conditione, si prius ab equite romano adoptatus esset.* Quo in ipso tamen reprehenditur a Suetonio, quod male ad exemplum proauctoris Appii Claudii prouocarit. Nam etiam apud LIVIVM lib. IX. cap. 29. ille Appius reprehenditur, eiusque lectio in senatum vocatur infamis atque inuidiosa.

CAP. II.

DE STATV SERVORVM.

§. I.

SERVI a *seruando* dicti sunt, quia, quum bello capti essent, non occidebantur, sed viui seruebantur ad dura facienda opera: *pandect. dicto loco.*

§. II.

Serui variæ conditionis erant, pro ingenio, moribus & arte distincti. Qui ingenio valebant & studiis erant eruditi, hos maxime Romani amabant, iisque utebantur anagnostis, vel a bibliotheca (bibliothecariis); quales Ciceronis fuerunt Tiro & Dionysius fugitiuus. Vide CICERONIS *epistolarum librum XVI. & lib. V. ep. 9. num. 6. & ep. 10. num. 1.* De artibus & opificiis seruorum lege NE-

POTEM

POTEM in Attico cap. XIII. num. 3. *Vsus est, inquit, familia, (sic serui proprie vocabantur, tamquam famulitium,) si utilitate iudicandum est, optima: si forma, vix mediocri. Namque in ea erant pueri literatissimi, anagnostæ optimi, & plurimi librarii. Pari modo artifices ceteri, quos cultus domesticus desiderat, apprime boni.*

§. III.

Distincti igitur serui erant in *urbanos & rusticos*. f) In *urbanis* erant chirurgi, aliptæ, vnctores, symphoniaci, tibicines, suppellecticarii, a bibliothecis, anteambulones, ostiarii, atrienses, cubicularii, hortulani, ceteri. g) Et hi propter

in-

f) Illi *familia urbana*, hi *familia rustica* dicebantur. Vnde intelligimus verba legis XII. *tabul. Paterfamilias uti super familiâ pecuniae sua legasset, ita ius esto.* Comprobat idem hæc inscriptio apud *MANVTIVM comm. in Ciceronis officia p. 72. ed. GRÆVII:*

CL. - - - PHI
LARGYRO. VNGVENTAR. IO
ISQ. FAMILIAM. SVAM. MANVMISIT
PECVNIAMQ.
LEGAVIT

adde *LAVR. PIGNORIVM de seruis p. 20. CLAVD. SALMASIVM exercit. Plinian. p. 891. & GERARD. IO. VOSSIVM institut. orator. p. 151.*

g) His addendi sunt ocularii, clinici, dissectores cadauerum, balneatores, tonfores cet. In culina seruibant offarii & coqui; pistores, placentarii, procuratores penni. Conuiuia adparabant ministri, inter quos præcipue erant obsonatores, inuitatores, siue calatores, indices horarii, tricliniarchæ, infertores epulorum & luminum,

ingenium, mores & artes mitius tractabantur, & quum seruissent annos aliquot, manumittebantur tandem & liberti fiebant. *Rustici* serui operibus rusticis erant destinati. Atque ad hæc quidem adhibebantur ineptiores, & si malitiosi simul essent & contumaces, vt hoc genus hominum plerumque

minum, lectisterniatores, & mensarum deterfores. Ea, quæ eoqui parauerant, in mensa rite collocabant structores, & qui panem distribuebant, diribitores adpellabantur. Vino præpositi erant prægustatores; vasis vero, ex quibus bibebant, aureis argenteisque varii serui, qui diuersas pro eorum ministerio in saxis litteratis habent adpellationes, & ab his pocillatores ministrique aquæ calidæ & gelidæ diuersi erant. Alii musicam profitebantur artem, quorum iterum varia ac diuersa genera exstabant, quibus & comædi, histriones, scurræ aliique adiungendi sunt. Alii litteris operam dabant ac dominorum filios prima litterarum fundamenta, artem legendi, scribendi & numerandi docebant, vt librarii, scribæ, bibliopolæ, calculones, notarii, anagnostæ, grammatici, pædagogi cet. Alii armis eorumque custodiæ, retribus, pecuniæ, crumenæ, marsupio, frumento dominorum præerant. De gerulis lychnorum & laternarum, actoribus, dispensatoribus, negotiatoribus, fullonibus, artificibus, cursoribus, tabellariis, ianitoribus, deque dominorum famulatio nihil cõmementoro. Omnia hæc seruorum genera eorumque officia & munera fuscè persequitur ab auctore laudatus LAURENTIVS PIGNORIUS *comm. de seruis eorumque apud veteres ministeriis.*

Ad familiam rusticam quod pertinet, iterum serui maxime inter se differebant. Ad horum numerum aratores, tonsores ouium, custodes equorum, asinarii, pastores, pecoris magistri, villici, custodes torcularium, sceni sectores, piscatores, venatores, aucupes, fabri aliique multi referebantur.

que erat, ex barbaris nationibus captum, vel em-
tum, in ergastula detrudebantur, ut compedibus
vincti rus colerent. Vide de utroque genere sin-
gularem librum LAVR. PIGNORII *de seruis*.

§. IV.

Ergastulum autem erat locus partim subterra-
neus, superiore tantum loco fenestris paruis quo-
dam modo illuminatus, in quo nocturno tempo-
re iacebant serui, quum diurno vincti laborassent
ruri. Quindecim in vno ergastulo detinebantur,
teste APVLEIO *in apologia*. Ingens autem nume-
rus talium ergastulorum in Italia fuit; etiam in
Sicilia, vbi prædia erant Romanorum. Hinc ser-
vilia bella orta, ergastulis effractis & dentis com-
pedibus, de quibus legatur FLORVS *lib. III. cap.*
19. & 20. Hinc Floro ergastularii serui *catenati*
cultores dicuntur *libro eodem cap. XIX. num. 3.* LV-
CANO *vincti fossores*, *lib. VII. v. 402.* & ipsum
ergastulum eidem FLORO lib. IV. cap. 8. num. 1. h)

§. V.

Mitiores autem domini mitius etiam suos tra-
ctabant, nec constringebant compedibus. PLINI-
VS *iunior* huiusmodi erat, qui de se *lib. III. ep. 19.*
num. 7. scripsit: *nec ipse vsquam vinctos habeo; nec*
ibi (in villa, quam emurus erat,) quisquam super-
est.

h) Quum sæuitia dominos in villis ad id adduceret, ut
& innocentes peregrinos in ergastula detruderent, a
Tiberio ea repurgata, ab Adriano autem & postea a
Theodosio plane sublata sunt: vide CLAVD. SALMA-
SIUM *not. ad Spartian. tom. I. script. hist. aug. p. 172.*
IVSTVM LIPSIVM *lib. II. elector. cap. 15.* & GER-
10. VOSSIVM *etymolog. tom. I. opetum p. 229.*

est. Idem lib. VIII. ep. 16. qua de morbis & morte seruorum queritur num. 1. & 2. *Solatia duo, inquit; vnum facilitas manumittendi (videor enim non omnino immaturos perdidisse, quos iam liberos perdididi); alterum, quum permitto seruis quasi testamenta facere, eaque vt legitima custodio. Mandant rogantque, quod visum: pareo ocius. Suis diuidunt, donant, relinquunt, duntaxat intra domum. Nam seruis respublica quaedam & quasi ciuitas domus est.*

§. VI.

Sæuitiæ genus in seruos erat etiam *iniustio litterarum in fronte i)* (vnde per iocum hos seruos

PLAV-

i) Seruos, ex fuga retractos, ita potissimum punire eorumque fronti notas & stigmata inurere Romani solebant, quod confirmant AVSONIVS epigr. XVI:

*Pergame, non recte punitus, fronte subisti
Supplicium, lentæ quod meruere manus.*

At tu, qui dominus, peccantia membra coerce:

Iniustum falsos excruciare reos;

Aut inscribe istam, quæ non vult scribere, dextram;

Aut profugos ferri pondere necite pedes.

& IUVENALIS sat. X. v. 179:

Ille tamen qualis rediit Salamine relicta

In Corum atque Eurum solitus sæuire flagellis

Barbarus, Aeolio numquam hoc in carcere passos,

Ipsum compedibus, qui vinxerat Ennosigæum

Mitius id sane, quod non & stigmatum dignum

Credidit.

Quid vero fronti fugitiuorum inusserint veteres, de eo nihil certi definiri potest. Plerumque creditur, illis litteram F impressam fuisse; quoniam autem PETRONIVS lib. VI. cap. 8. p. 366. ita scribit: impleuit Eu-

mol-

PLAVTVS *litteratos* vocabat, *Casin. actu 2. scena 6. v. 49.*) vt, si fugerent, cognosci vbique & retrahi

molpus frontes veriusque, nimirum Eucolpii & Gitonis, & *notum fugitiuorum epigramma per totam faciem liberali manu duxit*; VALERIVS MAXIMVS vero *lib. II. cap. 29.* itidem de iniustis litteris numero multitudinis loquitur; facile inde colligitur, non vnam, sed plures litteras fugitiuis iniustas esse. Sine dubio variarunt hac in re veteres, ac arbitrio eorum modo vnica littera, modo totæ syllabæ & voces in fronte seruorum scriptæ sunt. LAVR. PIGNORIVS *de seruis p. 15.* propter memoratum PETRONII *locum* credit, seruis in fronte eandem inscriptionem depictam fuisse, quæ postea abrogato inhumano hoc, faciem scedandi, modo, collaribus incisa fuerit. Hæc coniectura vel ex eo mihi haud improbabilis videtur, quoniam PETRONIVS *indicato loco* impressas seruis litteras *notum fugitiuorum epigramma* dicit. Quoniam vero inscriptiones collarium differebant, facile inde colligitur, quod seruorum frontibus totæ quidem voces, sed non singulis vnæ eademque inscriptæ fuerint. Hoc in primis ex sequentibus VLPIANI verbis *leg. I. π. de fugitiu. §. tamdiu*, colligi potest: *custodiuntur autem tamdiu, quamdiu ad præfectum vigilum vel ad præsidem deducantur, eorumque nomina & notæ, & cuius se quis esse dicat, ad magistratus deferantur, vt facilius agnosci ac percipi fugitiui possint.* Inde serui hi *inscripti, litterati, fronte notati* a priscis auctoribus nominantur: conf. MARTIALEM *lib. III. epigr. 21. lib. VIII. epigr. 75.* & FLAVTVM, cuius testimonium auctor noster indicauit. Inconditam hanc cum seruis agendi rationem cum aliis rudioribus Romanorum moribus abrogauit Constantinus, qui in noxiorum faciem litteras deferre grauiter vetuit. Inde non defuerunt, qui legi huic morem gererent, notasque litterarum, quibus antea

Cellar. Antiquit.

D d

ipsa

trahi possent. CONSTANTINVS autem *magnus* crudelem hunc morem lege lata sustulit, quæ est
lex

ipsa facies signata fuit, in æreas laminas, collario col-
lis iniecto adfixas, transferrent. De his colli vinculis,
quæ fugitium indicabant, varia obseruat LAVR. FI-
GNORIUS *de seruis* p. 15. ac testatur, se collare vidisse
apud Lælium Paschalinum cum inscriptione:

TENE ME, QVIA FVGI, ET REVOCA ME DO-
MINO MEO BONIFACIO LINARIO.

Huic duas sequentes addit inscriptiones, exstantes in vna
ærea lamina, vtrisque scripta, in cuius altera parte
hæc leguntur:

TEN EMEQ

VIA FVG ETREB

OCAMEVICTOR

I ACOLIT

OADOMIN

ICV CLEM

ENTIS

In altera vero:

EVGI EVP

IOGIO EXO

PRE VRB,

quibus sequentia ad illustrationem addit: *sunt vero il-
la, quæ in ipsa aduersa leguntur, litteræ non prominen-
tes; sed incisæ & quidem non ineleganter; at, quæ in
eadem*

tisse. Dicendum enim in republica est de bello, pace, fœderibus, & principum civiumque communi salute, de moribus & cupiditatibus hominum, & infinitis id genus aliis, quæ sane non ieiuni rhetores explicabunt, sed omnibus rebus instructi philosophi ex penu sua promunt & suppeditant. Non ergo veteres Romani sine philosophia fuerunt, quia non fuerunt sine arte oratoria; neque tamen ita tum exulta, ut inde a Ciceronis temporibus, fuit. Ipse lib. IV. Tuscul. quæst. cap. 3: sapientiæ, inquit, studium vetus id quidem in nostris; sed tamen ante Lælii ætatem & Scipionis non reperio, quos appellare possim nominatim. Et lib. I. Tuscul. cap. 3: philosophia iacuit usque ad hanc ætatem; nec ullum habuit lumen litterarum Latinarum. q)

SECT. II.

DE ROMANORVM STUDIIS POST SVLLANA TEMPORA.

§. I.

HACTENVS de studiis ante Ciceronis tempora, sub

q) De disciplinis philosophicis ac præcipue arte logica veterum Romanorum videndi sunt: BARTHOL. KECKERMANNVS tract. II. præcognitor. logicor. cap. 2. §. 18. p. 13. ADAMVS BURSIVS in raro libro, qui inscribitur Ciceronis dialectica: GER. IO. VOSSIVS lib. IV. de natur. artium, cap 7. §. 21. seq. tom. III. operum, p. 216. PAGANINVS GAUDENTIVS tract. de philosophicæ apud Romanos initio & progressu: CHRIST. FALSTERVS quæstion. Rom. p. 249. venerand. pater histor. logic, lib. II. part. I. sect. I. §. 18.

p. 550.